

УДК 061.22:027.9:7.077(477.83–25)“193”

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЛЕНЬ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ МИХАЙЛА КАЧКОВСЬКОГО

Любов ПУГАЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Валова, 18, м. Львів, 79000, Україна, тел.: (032)239-43-78*

На тлі короткого огляду діяльності Товариства імені Михайла Качковського (передовсім видавничої) висвітлено культурно-мистецьку діяльність товариства на прикладі низки заходів середини 1930-х рр. Детально розглянуто дописи до часопису “Наука” в 1934–1935 рр. щодо культурно-мистецьких заходів Товариства імені Михайла Качковського у Львові та провінції. Особливу увагу приділено аматорським театральним гурткам та хорам при читальнях. Вичерпно описано святкування Днів культури у галицьких селах, де були читальні Товариства імені Михайла Качковського.

Ключові слова: Товариство імені Михайла Качковського, читальні, аматорський театральний гурток, аматорський хоровий гурток, часопис “Наука”.

Різноплановий характер діяльності Товариства імені Михайла Качковського, яке діяло впродовж 1874–1939 рр., проявляється не лише в культурно-освітньому, а й у культурно-мистецькому напрямках роботи товариства.

Оскільки основною метою, декларованою статутом товариства, було створення філій, організація роботи читалень, видавнича діяльність з метою “поширення наук, народності, працелюбства, тверезості і ошадливості, громадянської свідомості та усяких чеснот поміж руським народом в Австрії”¹, читальні та філії відкривалися майже у всіх великих містах, повітових містечках та селах, зокрема, у Коломиї, Галичі, Калуші, Тернополі, Самборі, Жовкві, Перемишлі, Стрию, Яворові, Рогатині, Раві Руській, Жидачеві, Золочеві, Сокалі, Снятині, Станіславові, містечку Товсте на Тернопільщині, Кам’яні Струмилової та ін. Відтак, станом на 1908–1909 рр. найбільші філії були у Золочеві – 53 читальні, Бродах – 48, Жовкві – 40, Перемишлі – 35 тощо.

Культурно-освітній напрям роботи Товариства імені Михайла Качковського проявлявся через книговидавничу діяльність, яка була покликана підняти рівень освіти та виховувати національну свідомість. Члени товариства вважали книгу основним засобом поширення та пропагування знань. Видання книжок товариства потребували значних асигнувань, котрі частково залучалися з членських внесків, пожертв та коштів членів об’єднання. Книговидання було засобом впливу, поширення та розповсюдження знань. Оскільки населення не завжди було спроможне купувати книги, то великі сподівання були покладені на публічне користування книжкою. Відповідно, виникла потреба в організації читалень, яку Товариство імені Михайла Качковського вважало своїм обов’язком.

Структура книговидавничої діяльності товариства була чітко регламентованою: запропоновані до публікації рукописи уважно рецензувалися, здійснювався контроль за розповсюдженням видань, обліком витрат та прибутків від продажу книг. Рівень

¹ Статут Товариства та реєстр членів Тернопільського філіалу // Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ), ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського), оп. 1, од. зб. 1, арк. 1.

організації видавничого процесу та зміст видань завжди перебував під контролем управління товариства. Авторами видань стали передовсім галицькі громадсько-культурні діячі, відомі літератори: І. Наумович, А. Добрянський, Д. Третяк, М. Клемертович та ін.² Найактивнішими дописувачами із тематики про життя селян були В. Луцик, В. Залозецький, Ф. Калитовський, В. Чернецький, Ф. Савчишин. І. Гавришкевич, А. Барта публікували статті про садівництво та городництво, зокрема, як доглядати за деревами, коли і що садити, збирати, косити. Автори розглядали усі питання господарювання, економічного та політичного життя, окремі аспекти культурної освітньої роботи. Таким чином, дійсні та потенційні члени товариства залучалися до літературної праці, допомагаючи збагатити своїми досягненнями фонди читалень. Видавничий доробок був доволі потужним засобом виховання національної свідомості.

Керівництво роботою читалень здійснювала секція, яка підпорядковувалася Центральній Управі. Читальні, які потребували книжок товариства, але не мали коштів, щоб їх закупити, писали листи-звернення до Центральної Управи з проханням надати газети (зокрема, "Русское Слово", "Русскую Ряду", "Свободу", "Неділю") і книжки.

Відкриття читалень та філій товариства була вагомою подією для громадськості. Наприклад, згідно допису в газеті "Галичанин" за 1 (14) травня 1904 р., на урочисте відкриття філії товариства у Зборові зібралось 600 осіб. Дійство розпочинала святкова Літургія, згодом відбулося обрання президії на час зборів. Д. Марков прочитав лекцію про шкідливий вплив алкоголю, на завершення читали патріотичні вірші та слухали виховні проповіді. Зібрання супроводжувалося урочистою трапезою.

Засади організації читалень передбачали дотримання наступних вимог: наявність 12 членів товариства, реєстрацію філій та читалень організації, яка повинна була проходити відповідно до законодавства (австрійського) та контролюватися владою. Траплялися випадки, коли влада перешкоджала відкриттю філій. Так, наприклад, у Поморянах під приводом того, що місцева філія не була юридично оформлена, не дозволили її відкриття³.

Засади комплектування передбачали формування фонду з видань самого товариства та за рахунок дарунків і пожертв. Як свідчить, статут Товариства імені Михайла Качковського та реєстр членів Тернопільського філіалу⁴, кожна читальня отримувала безкоштовно по одному примірнику усіх книжкових видань товариства. Література була різноматичною: економічна, сільськогосподарська, повчальна, художня література, література морально-естетичного та просвітницького змісту (життя святих, історичні нариси, спогади духовних осіб) тощо. Запити на отримання видань для поповнення фонду надсилали до Центральної Управи.

З метою вивчення напрямів культурно-освітньої та економічної діяльності у селах, містечках та великих містах, у яких діяли читальні товариства, аналізу їх роботи, керівництво опрацювало і розіслало 2 (15) листопада 1909 р. анкету-питальник "Квестіонарь"⁵ (який запропонували представники читальні містечка Товсте на Тернопільщині). Питальник передбачав отримання інформації про час заснування,

² Пугач Л. Книговидавничі пріоритети культурно-просвітницької діяльності Товариства імені Михайла Качковського (1874–1939 рр.) // *Краків – Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX–XX ст.* – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Т. X. – С. 55.

³ Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 394.

⁴ Статут Товариства та реєстр членів Тернопільського філіалу..., арк. 1.

⁵ ЦДАЛ, ф. 182, оп. 1, спр. 25, арк. 1.

умови організації читальні, про постійних (активних) членів товариства, які займалися читальнями, динаміку росту та обсяг фонду, засади і пріоритети комплектування, вивчалися потреби читачів. Особливу увагу приділяли приміщенню, в якому знаходилася читальня, вивчалися побутові умови.

Аналіз отриманої інформації проводила Центральна Управа. Вона зобов'язувала представників читалень та всіх інших зацікавлених чітко виконувати звіти та пересилати інформацію до канцелярії. Термін виконання звітності був регламентований – кінець поточного місяця. Інформацію аналізували, намагалися зробити висновки, іноді за потребою вказували на необхідність допрацювати звіт.

Перегляд архівних документів свідчить, що майже у всіх повітових містах, містечках, селах були читальні, які динамічно реагували на потреби читачів та в міру можливості задовольняли їх. Значенню читальні Товариство імені Михайла Качковського надавало неабиякої ваги.

На читальні покладали серйозні завдання, відтак її вважали: місцем, де б мали зустрічатися люди для обміну думками; школою, у якій навчали хоча б елементарної грамотності та набиралися досвіду через книги; осередком для громадської та творчої діяльності; стартовим майданчиком для зародження інших необхідних організацій, таких як різні спілки просвітницького спрямування, кооперативи, пожежні та патріотично-спортивні дружини, мистецькі осередки. При читальнях та філіях, з метою поширення грамотності та читання, створювалися “комітети грамотності”. Неодноразово обговорювалися проблеми окремого приміщення для читальні⁶.

Товариство імені Михайла Качковського систематично працювало над розширенням мережі своїх читалень, намагаючись зацікавити потенційних членів вигідними умовами передплати своїх видань. Наприклад, у серпні 1929 р. ухвалили новий статут товариства, що стало поштовхом до активізації роботи щодо заснування нових читалень. Звернення Головної Управи “Къ Вольнской, Холмской, Полѣской и другимъ русскимъ Землямъ въ предѣлахъ Польской Республѣки”, публікації “Где-що про проект нового статута О-ва им. М. Качковского”, “Поступайте въ члены Общества им. М. Качковского” (Г. Малець), “Принятіє читальнями нового устава”, “Дружно за роботу!” та ін. закликали селян вступати до товариства та залучати інших, містили детальні інструкції про необхідну для заснування читальні документацію на цій території Польщі, яка до Першої світової війни належала Росії, а членів існуючих уже читалень просили запровадити новий статут. У свою чергу редакція “Науки” друкувала списки нових, відкритих 1930 р., читалень.

Економічна діяльність товариства була нерозривно пов'язана з політичною: не випадково редакція “Науки” стверджувала, що начебто організація господарських кооперативів у галицьких селах можлива лише поряд із організацією читалень Товариства імені Михайла Качковського⁷.

Культурно-мистецька діяльність Товариства імені Михайла Качковського нерідко згадується на сторінках часопису “Наука” (друкованого органу товариства, який виходив спершу як ілюстрований місячник для народу (з 1924 по 1929 рр.), а далі як ілюстрований кварталник (у 1930–1935 рр.)), зрідка анонсовано, а у більшості випадків – повно та вичерпно. Зазначалося, що “окрім розумного читання, рушійною силою, яка часто-густо наповнює життя читальні, є чотири компоненти: спів (музика),

⁶ *Наука: ілюстрований мѣсячникъ для народа.* – 1924. – № 1. – С. 20–21.

⁷ *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.:* історико-бібліографічні дослідження: у 3 т. / уклад.: М. М. Романюк (керівник проекту), М. В. Галушко. – Львів: Світ, 2003. – Т. 3, кн. 1. – С. 421–422.

оскільки пісня неначе виспівує усю історію, долю і кривду нашого народу; постановка п'єс (аматорські гуртки); гімнастика; та жіноче господарство (для дівчат), які складають повну картину діяльності будь-якої читальні. Лише така читальня, котра вміщує у собі діяльність у таких напрямках, може стати живим культурним центром для села, що прив'яже до себе молоде покоління, залишаючись для читачів і школою життя»⁸.

Кожна читальня у міру своїх можливостей намагалася мати в своєму арсеналі хор та аматорський театральний гурток, оскільки селяни усвідомлювали їхню потребу як осередків, де гуртується молодь, котрі виконують роль пропагандистів культури і будителів громадської свідомості⁹.

У звіті про діяльність читальні Товариства імені Михайла Качковського у с. Бищі Люблінського воєводства за 1934 р.¹⁰ чітко простежується культурна діяльність при читальні. У звіті йдеться про організований аматорський театральний хорівий гурток, який налічував 20 членів. Вони двічі поставили драму «За сиротою Бог з калитою», а кошти з вистав передали на користь жертв повені. Також проводилися танцювальні вечори. Зауважимо, що члени гуртка намагалися поставити ще кілька п'єс, але цензура воєводського управління в Любліні їх заборонила. Були спроби залучити молодь до творчої діяльності, яка б поступово набирала обертів, хоча умови, в яких працювала читальня, не були сприятливими: щоб влаштувати будь-яку найскромнішу імпрезу потрібно було «пускати в ход цілий арсенал дипломатичних заходів»¹¹. Окрім того, не тільки цензура перешкождала творчій діяльності осередків Товариства імені Михайла Качковського, а й нестача приміщень, яка б дозволила приділити їй стільки уваги, скільки хотілося¹².

Аналізуючи діяльність читальні в с. Великих Передримихах Жовківського повіту, звертаємо увагу на роботу аматорського гуртка читальні, який об'єднував навколо себе молодь та дітей. Очолював гурток секретар читальні П. Лесик, якому допомагав директор місцевої школи Й. Борсук. Діяльність членів гуртка вражала своєю наполегливістю до праці, що підтверджує велика кількість театральних постановок. Впродовж року поставлено 13 вистав, з яких 7 – для дітей, зокрема вистави «Князівна-Жаба», «Самотний в лісі» та ін.¹³ Поставлені вистави вражали своєю яскравою акторською грою, зокрема, «Невольник», під час якого «декотрі люди були до тої степені зворушені, що плакали»¹⁴. Відвідувачів було завжди багато, що приносило неабиякий прибуток. Мішаний хор (до складу якого входили хлопці та дівчата) при читальні в Великих Передримихах Жовківського повіту виступав під керівництвом диригента В. І. Загайка. Хор виступав і в містечку Куликові (зокрема, на святкування Днів Культури¹⁵).

На шпальтах часопису «Наука» описано недоліки у діяльності театральних гуртків, які полягали у нестабільності та нетривалості роботи, оскільки траплялися випадки, що перед кожною виставою гурток організовували заново, а по її завершенні діяльність призупинялася і гурток розпускали до наступних вистав. Деструктивним чинником була відсутність постійного фінансування, нестача професійних акторів,

⁸ *Наука: ілюстрований м'сячник для народа.* – 1932. – № 2/3. – С. 18.

⁹ Там само. – 1935. – № 3. – С. 4.

¹⁰ Там само. – № 2. – С. 6–7.

¹¹ Там само. – С. 10.

¹² Там само. – 1934. – № 1. – С. 13.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само. – 1935. – № 4. – С. 7.

відтак керівники гуртків повинні були самі дбати про їх навчання. Проблеми, що торкалися культурно-мистецької діяльності, позначалися і на репертуарі п'єс.

Товариство імені Михайла Качковського у своїй мистецькій діяльності користувалося послугами музично-театрального кооперативу "Муза"¹⁶. У його обов'язки входило забезпечення нотами (партитурами) хорів та оркестрів, а також надання послуг фахових диригентів, театральних режисерів для забезпечення народних святкувань, замовлення театральних декорацій та інших атрибутів для сцени народних театрів. Кооператив займався також створенням афіш для вистав¹⁷.

Одним із напрямів культурно-мистецької діяльності товариства було систематичне проведення Днів Культури. Зокрема, вперше такий захід відбувся у Львові 8 червня 1924 р.¹⁸, а потім продовжився у галицьких містечках і селах. Масштаби діяльності були доволі великими, програма була також насиченою: спершу проводилася лекція загального характеру про культуру, декламування віршів, концерт. Іноді в програму включали танцювальні постановки (зазвичай дитячі), спектакль. Святкування Дня культури влаштовувалися в Галичині зазвичай зусиллями філій та читалень Товариства імені Михайла Качковського.

Упродовж 1935 р. святкування Днів культури проводилося з травня по листопад, урочистості розпочалися з Кам'янки Струмилової (26 травня) – до програми ввійшли декламації віршів, виступ хору із с. Батятичі та с. Тадані, постановка народної оперети "Приятелі" (театральний гурток читальні у Батятичах під керівництвом І. І. Киричинського)¹⁹. Кількість відвідувачів сягала 250 осіб. Святкування відбулися і у с. Мервичих (16 червня) з також доволі насиченою програмою²⁰. Зокрема, в програмі урочистого заходу за присутності 200 глядачів були хорівий спів членів місцевої читальні під керівництвом С. Я. Русевича, виступ духовного оркестру читальні з Куликова під керівництвом Д. П. Захарова, танцювальна програма дитячого колективу під керівництвом І. Г. Максимовича. Урочистості з нагоди Дня культури не оминули й Жовкву²¹. Програма святкування була вкрай насиченою: вступне слово делегата Головного Управління Товариства імені Михайла Качковського М. С. Цебринського, доповідь д-ра А. Є. Хиляка, танцювальна програма дитячого колективу, виступи співаків-солістів, хорів при читальнях с. Куликова, Мервичів, Нового Села, Мацошина, Зібок, Великих Передримихів, Батятичів. Культурно-мистецький захід завершився виступом оркестру з с. Куликова та Батятичів. Кількість глядачів сягала 800 осіб.

1 вересня 1935 р. в с. Беньківцях Рогатинського повіту²² з нагоди святкування Днів культури відбулися такі заходи: доповідь делегата Головного Управління Товариства імені Михайла Качковського М. А. Марка, виступ хору при читальні під керівництвом І. А. Телишівського, а також поставлено фрагменти з п'єси "Медвідь". Кількість глядачів налічувала 200 осіб.

15 вересня 1935 р. у с. Підмихайлівці²³ з урочистою програмою виступили о. Е. І. Підлисецький, артист О. Д. Чарський, виступав організований при читальні хор під керівництвом Г. І. Петрова. Кількість присутніх налічувала 300 осіб.

¹⁶ Наука: ілюстрований м'сячник для народа. – 1935. – № 3. – С. 6.

¹⁷ Там само. – С. 8.

¹⁸ Там само. – № 4. – С. 7–10.

¹⁹ Там само. – С. 8.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 9.

²³ Там само.

21 вересня того ж року відбулося святкування і в Самборі²⁴ за такою програмою: виступ о. проф. З. Г. Ільницького, виступ хору читальні Товариства імені Михайла Качковського зі Старого Самбора під керівництвом А. А. Дуркоти. Кількість гостей налічувала 200 осіб. Того ж дня відбулося святкування Дня культури і у с. Окопах²⁵ з програмою: доповідь делегата Головного Управління Товариства імені Михайла Качковського Р. Я. Луцика, виступ хору із Лаврикова під керівництвом Н. І. Сала з Кам'янки-Липники та Ф. П. Луника, постановка п'єси (за участі театрального гуртка місцевої читальні). Кількість присутніх налічувала 200 осіб.

2 жовтня 1935 р. святкування за присутності 400 осіб відбулося і у Львові²⁶. Під час його відбулися: доповідь д-ра В. Р. Ваврика, виступи драматичних артистів П. А. Полонського і Т. С. Білінкевича, виступи солістів: оперного артиста Л. Г. Маньковського, І. І. Зубика, І. Д. Романовського, піаніста Ф. І. Портного, хорівий спів мішаного хору читальні Товариства імені Михайла Качковського із с. Батятичі під керівництвом І. І. Киричинського.

10 жовтня 1935 р. святкування було організовано у с. Передримихах Великих²⁷ таким чином: доповідь д-ра А. Е. Хиляка, виступ дитячого танцювального колективу, спів хору при читальні під керівництвом В. І. Загайка (молодшого), вистава. Кількість присутніх налічувала 200 осіб.

13 жовтня 1935 р. День культури відбувся в с. Батятичах²⁸ з урочистою програмою: вступне слово делегата Головного Управління Товариства імені Михайла Качковського Р. Я. Луцика, виступ хору та оркестру місцевої читальні під керівництвом І. І. Киричинського, постановка дитячої п'єси "Чемні діти". Кількість гостей налічувала 300 осіб.

17 жовтня 1935 р. День культури відбувся в с. Замостя з такою програмою: вступне слово делегата Головного Управління Товариства імені М. Качковського П. С. Білінкевича, виступ хору при читальні в Глинянах під керівництвом М. І. Чайковського, постановка спектаклю "Заклятий яр" (театральний гурток місцевої читальні). Кількість присутніх досягла 300 осіб.

Як бачимо, культурно-мистецька діяльність, яку провадило Товариство імені Михайла Качковського, була доволі масштабною. Опікувалося товариство передовсім молоддю, проблемами її виховання, проведенням культурних масових заходів як арт-терапевтичного засобу у становленні особистості.

Товариство імені Михайла Качковського в цілому досягнуло основної мети, зокрема, змогло зорганізувати читальні, де активно пропагувалося читання, набиралися досвіду та грамотності громадяни, а також через культурно-мистецьку діяльність виховувалися молоді покоління.

Відтак, Товариство впроваджувало у життя селян задекларовані у статуті тези, де йшлося, що лише та людина, яка вміє читати, може отримувати користь з повчальних книг, здобувати знання, котрі допоможуть розвиватися та досягати успіху в різних аспектах діяльності²⁹, утверджуючи таким чином своє значення як культурно-просвітницького осередку.

²⁴ Наука: ілюстрований місячник для народу. – 1935. – № 4. – С. 9.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. – С. 10.

²⁹ ЦДАЛ, ф. 182, оп. 1, од. зб. 49, арк. 1.

Список використаної літератури

1. Наука: илюстрований мѣсячникъ для народа. – 1924. – № 1; 1932. – № 2/3; 1934. – № 1; 1935. – № 2, 3, 4.
2. Пугач Л. Книговидавничі пріоритети культурно-просвітницької діяльності Товариства імені Михайла Качковського (1874–1939 рр.) // Краків – Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX–XX ст. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Т. X.
3. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 393–403.
4. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічні дослідження: у 3 т. / уклад.: М. М. Романюк (керівник проекту), М. В. Галушко. – Львів: Світ, 2003. – Т. 3, кн. 1.

CULTURAL AND ARTISTIC ACTIVITIES OF THE READING ROOMS OF THE MYKHAILO KACHKOVSKYI SOCIETY

Liubov PUHACH

*Lviv Ivan Franko National University,
18 Valova Str., Lviv, 79000, Ukraine, tel.: (032) 239-43-78*

Amid a brief review of the activity of the Mykhailo Kachkovskiy Society (in particular, its publications), the article highlights cultural and artistic activities of the society, describing a number of events organized in mid-1930s. It analyzes in detail the publications in the journal “Nauka” in 1934–1935 regarding cultural events held by the Mykhailo Kachkovskiy Society in Lviv and rural areas. Particular attention is paid to amateur theatrical groups and choirs established at the reading rooms. The article describes in great detail the celebration of the Days of Culture in Halychyna villages where the Mykhailo Kachkovskiy Society reading rooms were located.

Keywords: Mykhailo Kachkovskiy Society, libraries, amateur theatrical groups, amateur choirs, “Nauka” journal.

Стаття надійшла до редколегії 15.01.2015

Прийнята до друку 7.08.2015